

22. Natural Law: reference collection / edited by John Finnis; University of Oxford. — NY: New York University press, 1991. — Vol. I.
23. Natural Law: reference collection / ed. by John Finnis; University of Oxford. — NY: New York University press, 1991. — Vol. II.
24. Postmodernism and Law / ed. by Dennis Patterson; the State University of New Jersey. — Dartmouth: Publishing Company Limited, 1994.
25. Хабермас, Ю. Демократия. Разум. Нравственность / Ю. Хабермас. — М.: Наука, 1992.
26. Гьофе, О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу / О. Гьофе; пер. з нім. Л. А. Ситниченко, М. Д. Култаєва. — К.: Альтерпрес, 2003.

Экософия как методологическое основание трансформации правовой культуры современного украинского общества.

Шефель С. В.

Впервые в философской литературе обосновано значение экософии как методологического основания трансформации правовой культуры современного украинского общества.

Ключевые слова: экософия, экофобия, культура, право, пост(мета)неклассичность.

Ecosophy as a methodological basis for transformation of legal culture of the modern Ukrainian society.

Shefel S. V.

The importance of ecosophy as a methodological basis for transformation of legal culture of the modern Ukrainian society has been considered.

Key words: ecosophy, ecophobia, culture, law, post(meta)nonclassicalness.

УДК 340. 12+1:316. 3

І. І. Коваленко, кандидат філософських наук, доцент

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ЗАСАДА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ

Присвячено розгляду правового виховання з позицій соціокультурного підходу. Показано, що правове виховання є складним феноменом правової культури, який має власну специфіку, а також залежить від наявних соціокультурних чинників і тенденцій.

Ключові слова: правове виховання, правова культура, соціокультурна трансформація

Актуальність проблеми. Визначення специфіки правового виховання, тенденцій подальшого його розвитку передбачає розуміння українського суспільства та його інститутів як соціокультурної системи, включаючи процеси трансформації, що набувають статусу соціокультурної трансформації і потребують відповідної методології дослідження.

Аналіз останніх джерел та публікацій свідчить, що такий підхід у вивченні сучасних культурних процесів плідно використовується у науковій літературі [1–3]. У більш загальній практиці аналізу процесів соціокультурної трансформації застосовувались різні підходи. Основна ідея про природно-історичний процес розвитку суспільства вироблена К. Марксом на основі виділення з різних областей суспільного життя насамперед економічного, а з усіх суспільних відношень — виробничих як головних і визначальних [4]. Проте акцентування саме на такому аспекті життя суспільства, навіть за всієї значущості, не дозволяє абсолютизувати його роль у соціокультурному розвитку суспільства.

Заперечуючи формаційний підхід К. Маркса, М. Вебер обґрунтовував ідею рівнозначності матеріальних і духовних детермінант у суспільному розвитку [5, с. 364-365]. Розглядаючи соціокультурний розвиток в контексті раціоналізації соціальних дій людей, організацій та інститутів, мислитель наголошував на тому, що духовно-культурні фактори (разом з політикою, релігією, освітою) обумовлюють економіку не менш, ніж економіка визначає розвиток духа, а також іноді чинять визначальний вплив на економічне життя суспільства. П. Сорокін заперечував існування загальної спрямованості і обґрунтовував ідею циклічності соціокультурної динаміки [6]. Т. Парсонс вбачав у структурних змінах суспільств прогресивну еволюцію до вищих системних рівнів [7, с. 448-464; 8, с. 166, 167].

Означені підходи до вивчення процесів суспільних трансформацій не повинні абсолютизуватися, взаємовиключати один одного. Філософське дослідження системи правового виховання в сучасному українському суспільстві доцільніше здійснювати з позицій соціокультурного підходу, можливості використання якого складатимуть **мету даної статті** і який передбачає розуміння суспільства як єдності культури і соціальності, що утворюються діяльністю суб'єкта. Під культурою розуміється сукупність способів і результатів діяльності суб'єкта соціальної практики (матеріальних і духовних, ідей, цінностей, норм тощо), а під соціальністю — сукупність відношень кожної людини (соціального суб'єкта) з іншими суб'єктами (економічних, правових, соціальних, ідеологічних, політичних відносин, що формуються у процесах діяльності).

Специфіка даного підходу ґрунтовно викладена Н. І. Лапіним [9] і полягає у тому, що цей підхід інтегрує три виміри людського буття (тип співвідношення людини і суспільства, характер культури, тип соціальності) саме як фундаментальні, кожний з яких не зводиться до інших і не виводиться з них, але при цьому вони всі взаємопов'язані і впливають один на одного як найважливіші складові людських спільнот.

Соціокультурний підхід не протистоїть іншим, а доповнює, зв'язує їх. Якщо цивілізаційний підхід, як найбільш масштабний, охоплює стійкі компоненти людської історії (антропологічні, етнічні, культурні), а формаційний підхід концентрує увагу на більш мінливих (соціальних, особистісних) структурах, то соціокультурний підхід з'ясовує сполучення стійкого і мінливого (особистості і суспільства, культури і соціальності). Цей підхід конкретизується у вигляді декількох принципів, що допомагають сформулювати уявлення про суспільство як цілісну соціокультурну систему і чіткіше осмислити часткові проблеми соціокультурної трансформації, до яких належить і проблема формування та розвитку системи правового виховання.

Принцип людини активної є вихідним у соціокультурному підході. Він наближається до загальнофілософського принципу діяльності, але специфічність його полягає в акценті на багатомірності людини як біо-соціокультурної істоти, а сама дія суб'єкта розуміється як компонент взаємодії з іншими суб'єктами, як така, що має значення для них і виконує певні функції щодо всіх суб'єктів взаємодії. Таким чином, принцип людини активної водночас є принципом людської взаємодії як найпростішого або родового соціокультурного явища [9, с. 6].

Наступним є принцип взаємопроникнення культури і соціальності, який стверджує наявність цих двох вимірів у будь-якій людській спільноті, постійний їх взаємозв'язок і взаємовплив, проте жоден з них не зводиться до іншого і не виводиться з нього. Принцип антропосоціетальної відповідності означає сумісність особисто-поведінкових характеристик людини як члена даного суспільства та соціетальних характеристик цього суспільства (як єдності культури і соціальності). Так, наприклад, у традиціоналістських суспільствах характеристики людини повинні відповідати усталеним соціетальним структурам, які обмежують простір для ініціатив суб'єктів, що порушують традиції; у ліберальному ж суспільстві пріоритет віддається свободі і відповідальності людей, які намагаються змінити усталені структури таким чином, щоб вони відповідали зростаючим потребам і здатностям індивідів та їх колективів, відкривали простір цілераціональним інноваціям.

Принцип соціокультурного балансу означає рівновагу між культурними і соціальними компонентами як умову стійкості суспільства. Іншими словами, функції структури і процеси суспільства забезпечують балансує задоволення суперечливих потреб, цінностей, інтересів суб'єктів діяльності, що входять у це суспільство.

Нарешті принцип симетрії і взаємозворотності соціетальних процесів означає, що кожному процесу, що відбиває динаміку суспільства як цілісної системи і має певну спрямованість, відповідає протилежно спрямований (симетричний) процес, а при переході процесу з однієї стадії до іншої він може перетворюватися на свою протилежність (інтеграція — на дезінтеграцію і навпаки).

Спираючись на ці принципи, можна представити суспільство як велику самодостатню соціокультурну систему, функції і структура якої забезпечують балансуєче задоволення суперечливих потреб, цінностей та інтересів суб'єктів діяльності. Тип суспільства характеризується типом антропосоціетальної відповідності, а структура і динаміка — параметрами соціокультурного балансу, домінуванням репродуктивних (традиційних) або мінливих (іноваційних) процесів. Зміна суспільства відбувається у процесі розвитку потреб і здатностей людини, сукупності якостей інших соціальних суб'єктів.

Відповідно до двох типів антропосоціетальної відповідності виділяються два типи соціокультурних трансформацій — традиціоналізація і лібералізація. Поняття "лібералізація" належить суспільству у цілому і містить, насамперед, цінність свободи. Лібералізація складається з групи процесів, серед яких можна виділити диференціацію основних соціетально-функціональних структур, до яких належить духовно-інтегруюча (культура); виникнення і включення у систему, що трансформується, нових компонентів, які забезпечують її інтеграцію: утвердження норм і цінностей громадянського суспільства, легітимація політичних партій, професійний союзів тощо; зростання у системі нових компонентів, що дезінтегрують її за новими засадами: відчуження людини від умов праці та життя, глобалізація воєнно-політичних протистоянь між різними типами суспільства, включаючи загрозу самознищення людства, екологічна небезпека.

Таким чином, з позицій соціокультурного підходу трансформація суспільства виявляється як вельми складна і багатоаспектна. Проте даний підхід дозволяє більш цілісно і обґрунтовано розглядати окремі проблеми, до яких належить і проблема дослідження правового виховання як соціокультурного феномену.

В межах запропонованого підходу філософський аналіз передбачає синтез існуючих знань про правові цінності й показ їхнього узагальненого й цілісного образу. Аксиологічний підхід до вивчення правової культури дозволяє поєднати все розмаїття її прояву навколо осьового поняття правової цінності. Недарма свого часу Г. Ріккерт визначав культуру як "процес реалізації всезагальних соціальних цінностей протягом історичного розвитку" [10], а С. Франк розумів під культурою "сукупність здійснюваних у суспільно-історичному житті об'єктивних цінностей" [11, с. 177]. Можна також погодитися з думкою Г. П. Вижлецова, який визначає культуру як «практичну реалізацію загальнолюдських і духовних цінностей у людських справах і відносинах» [12, с. 66]. І якщо, в кінцевому результаті, цілі пізнавальної діяльності зводяться до виробництва наукових знань, то завдання культурфілософського аналізу полягає у тому, щоб на основі найважливіших вимог та принципів розглянути сутність, зміст, специфіку, тенденції функціонування й формування предмету або явища, що вивчаються.

Правове виховання є одним з найважливіших феноменів правової культури та духовного життя суспільства. Залежно від історичного періоду та

типу правової системи змінюються цілі, форми й методи виховання, проте незмінно предметом виховання завжди розглядається людина, яка відчуває правовиховний вплив.

Традиційно виділяють такі аспекти поняття «правове виховання» — соціальний (соціокультурний) розвиток людини; процес, що інтегрує всі правовиховні впливи (як теоретична модель); конкретна діяльність суб'єктів правового виховання.

Загальновизнаним є розуміння правового виховання як процесу передачі накопиченого правового досвіду за допомоги культурно-духовного механізму, що означає наявність між загальною культурою, правовою культурою та правовим вихованням складного багатобічного зв'язку. Правове виховання, будучи елементом соціокультурного процесу, набуває властивостей правової культури і стає важливим ідеологічним засобом (що було притаманне радянській педагогічній традиції). Сучасні ж фахівці намагаються повернути правові цінності в контекст самої культури, тим більше, що у пострадянському соціокультурному середовищі дедалі наявнішими стають прояви правової антикультури [Бондарев].

Розглядаючи правове виховання в соціокультурному контексті, можна виділити такі його складові — осягнення правової культури, засвоєння правових цінностей, інтеріоризація (введення в особистісну структуру) правової культури. Осягнення — це накопичення системи знань про правові феномени, що допомагають зрозуміти призначення, функції, зміст та сутність правової культури. Засвоєння правових цінностей передбачає оволодіння правокультурними навичками та вміннями, необхідними для рецепції даної правової культури. Інтеріоризація правокультурних цінностей означає введення їх в особистісну структуру, а також створення власної ієрархії правових цінностей для власного життя суб'єктів права.

В соціокультурному аспекті правове виховання розглядається як спеціально організований процес соціо- та правокультурної ідентифікації людини через прийняття нею правових норм та обмежень, що регулюють правову поведінку в рамках певної правової культури. Основними ж характеристиками людини з високим рівнем правової культури є свобода, гуманність, відповідальність та адаптивність особистості.

В сучасну добу правове виховання виявляється передусім як соціокультурний феномен, що означає залежність його від наявних найрізноманітніших суспільних факторів та тенденцій. Воно, отже, визначає свої пріоритети в соціальному контексті і натомість значною мірою детермінує суспільне життя. Тим самим фіксується подвійного роду залежність: як соціокультурний феномен правове виховання виникло у відповідь на певну людську потребу і існує, здійснюючи вельми помітний вплив на розвиток багатьох сфер суспільного життя. Правове виховання розглядається в якості соціокультурного феномену й тому, що межі сучасного розуміння його розширюються до границь культури. А з іншого боку, правове виховання претендує на роль стійкого фундаменту правової культури і культури взагалі в її смислового розумінні.

Як соціокультурний феномен, правове виховання завжди спирається на усталені суспільно-культурні традиції, прийняті цінності та норми. Пізнавально-правова діяльність вплетена в буття культури. Звідси стає зрозумілою власне культурно-регулююча функція правового виховання.

Правове виховання, що розуміється як соціокультурний феномен, не може розвиватися поза освоєнням знань про право, які стали вже суспільним надбанням і зберігаються в соціально-правовій пам'яті. Культурна сутність правового виховання тягне за собою його етичне та ціннісне наповнення. Відтак відкриваються нові можливості етосу правового виховання: проблема інтелектуальної, соціальної та моральної відповідальності, особистісні аспекти прийняття рішень тощо.

Правове виховання виступає як фактор правової регуляції суспільно-правових процесів. Воно впливає на потреби суспільства, стає необхідною умовою функціонування й розвитку правової культури. Будь-яка інновація в правовій системі потребує сформованого підґрунтя для її сприйняття, що забезпечується наявними і чітко окресленими стратегіями правового виховання.

Як соціокультурний феномен правове виховання містить різноякісні відношення, у тому числі економічні, соціально-психологічні, ідеологічні, соціально-організаційні. Відповідаючи на економічні потреби суспільства, правове виховання виступає як могутній фактор розвитку громадян в сфері господарського права. Відповідаючи на ідеологічні потреби суспільства, правове виховання виявляється як інструмент політики. Таким чином, система правового виховання необхідно сполучена з основоположними ідеологічними пріоритетами суспільства, а також надає їм ціннісної та іншої аргументації, забезпечуючи збереження існуючого ідеологічного курсу.

Складність пояснення правового виховання як соціокультурного феномена пояснюється й тим, що воно має певну автономію і не розчинюється повністю в контексті соціальних відносин. Правове виховання — це діяльність передусім комунітарна (колективна), що обов'язково враховує правовиховні «матриці» минулих періодів, а також передбачає співробітництво багатьох суб'єктів правового виховання, що дозволяє говорити про його інтерсуб'єктивний характер. Аби показати відмінність комунітарності від соціальності, слід ввести поняття мікроконтексту та макроконтраксту правового виховання. Перше означає залежність правового виховання від характеристик самої правової культури в умовах тієї чи іншої епохи. Друге каже про залежності, утворені більш широким соціокультурним середовищем, в якому розвивається правова культура як така, що і є виразом її соціального виміру. Іншими словами, кожне суспільство має систему правового виховання, що відповідає рівню його цивілізаційної розвиненості.

Можна також вказати на "внутрішню" та "зовнішню" соціальність правового виховання. Залежність від соціально-економічних, ідеологічних та духовних умов функціонування того чи іншого типу суспільства і держави, що визначає політику щодо правового виховання, засоби підтримки його

розвитку, складають «зовнішню» соціальність правового виховання. Вплив внутрішніх ментальних настанов, правових норм та цінностей, як вони розуміються суб'єктами права, що забарвлюють особливості правосвідомості в конкретний період часу, складають уявлення про "внутрішню" соціальність правового виховання.

Висновок. Формування складної системи правового виховання стимулює розвиток сучасних досліджень, в яких правове виховання як специфічний соціальний інститут розглядається як таке, що активно залучене у життєдіяльність суспільства і має власну розгалужену структуру, між елементами якої складаються певні зв'язки та відношення, що складає інтерес гуманітарних досліджень. Правове виховання живиться соками всієї культури і водночас чинить на неї потужний вплив, що обумовлює, в свою чергу, необхідність соціокультурного аналізу правового виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канак, Ф. Перехідний стан буття: поняття й трансформації повсякденності / Ф. Канак // Сучасність. — 2001. — № 9. — С. 69–81.
2. Донникова, І. А. Соціокультурний вимір життя людини як система, що самоорганізується / І. А. Донникова // Вісн. Одеськ. ін-ту внутр. справ. — 1998. — № 4. — С. 93–96.
3. Лапин, Н. И. Проблема социокультурной трансформации / Н. И. Лапин // Вопр. филос. — 2000. — № 6. — С. 3–17.
4. Маркс, К. Капитал. — Т. 1 // Маркс К., Энгельс Ф. — Соч. — Т. 23. — М.: Мысль, 1987. — С. 191–229.
5. Вебер, М. Избранные произведения / М. Вебер. — М.: Политиздат, 1990.
6. Сорокин, П. А. Социальная и культурная динамика: исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и обществ. отношений / П. А. Сорокин; пер. с англ. В. В. Сапова. — СПб.: Изд-во Рус. Христиан. гуманитар. ин-та, 2000 (Социология: Университет. б-ка / Ин-т социологии РАН, Междунар. ин-т Н. Кондратьева — П. Сорокина).
7. Парсонс, Т. Система координат действия и общая теория систем действия: культура, личность и место социальных систем // Американская социологическая мысль. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — С. 448–464.
8. Парсонс, Т. Система современных обществ / Т. Парсонс; пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева; науч. ред. пер. М. С. Ковалева. — М.: Аспект-Пресс, 1998.
9. Лапин, Н. И. Проблема социокультурной трансформации // Вопр. фило. — 2000. — № 6. — С. 3–17.
10. Риккерт, Г. Философия истории / Генрих Риккерт; пер. с нем. [и предисл.] С. Гессена. — СПб: Д. Е. Жуковский., 1908.
11. [Колеров, М. А.](#), [Яковлев, А. А.](#) Вехи [Сб. ст. о рус. интеллигенции]; Из глубины: [Сб. ст. о рус. революции] / А. М. Колеров, А. А. Яковлев — М.: Правда, 1991 (Из истории отечественной философской мысли).
12. Выжлецов, Г. П. Аксиология культуры / Г. П. Выжлецов — СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1996.

Социокультурный подход как методологическое основание изучения правового воспитания

Коваленко И. И.

Посвящено рассмотрению правового воспитания с позиций социокультурного подхода. Показано, что правовое воспитание является сложным феноменом правовой культуры, имеющем собственную специфику, а также зависит от наличествующих социокультурных факторов и тенденций.

Ключевые слова: правовое воспитание, правовая культура, социокультурная трансформация

Socio-cultural approach as methodological ground of studying juridical education

Kovalenko I.

This article is dedicated to consideration of juridical studying with the help of socio-cultural approach. It's demonstrated that juridical education is a complex phenomenon of juridical culture, which has got its own specifics, and also depends on present socio-cultural factors and tendencies.

Key words: juridical education, juridical culture, socio-cultural transformation

УДК 340. 12

В. А. Трофименко, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВА ДОКТРИНА — ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ

Рухливість суспільних відносин спричиняє нестабільність правової системи держави. Окремі правові норми, нормативно-правові акти постійно змінюються законодавчим органом держави на відповідність сьогоденню. Однак для запобігання повної руйнації правової системи необхідно мати базис, який містить відправні елементи цієї системи. Таким базисом може виступити правова доктрина, яка включає всі концептуальні ідеї і принципи права. Це тим більше вірно тому, що правова доктрина дуже близько співіснує з правовою наукою. Це допомагає швидко впроваджувати в законодавство найефективніші механізми правового регулювання і новітні джерела права.

Ключові слова: правова доктрина, теоретичний фундамент правової системи, радянська доктрина, західноєвропейська правова сім'я, романо-германська правова сім'я, модернізація права.

Постановка проблеми. Ефективність норм права прямо залежить від обґрунтованості їх створення і дотримання. Для цього необхідно існування концептуально-оформлених ідей, принципів, що розробляються вченими-правниками з метою вдосконалення законодавства. Але повинна існувати можливість прямого використання цих ідей. Таким актом може бути правова доктрина. Структурна наближеність правової доктрини до правової науки